

Моравка Тодић, библиотекар
Библиотека „Глигорије Возаровић“ Сремска Митровица
mtodic@bgvsm.org.rs

УДК: 61:929 Јовановић Батут М.
DOI: 10.7251/BSCSR1706369T

МИЛАН ЈОВАНОВИЋ БАТУТ

170 година од рођења

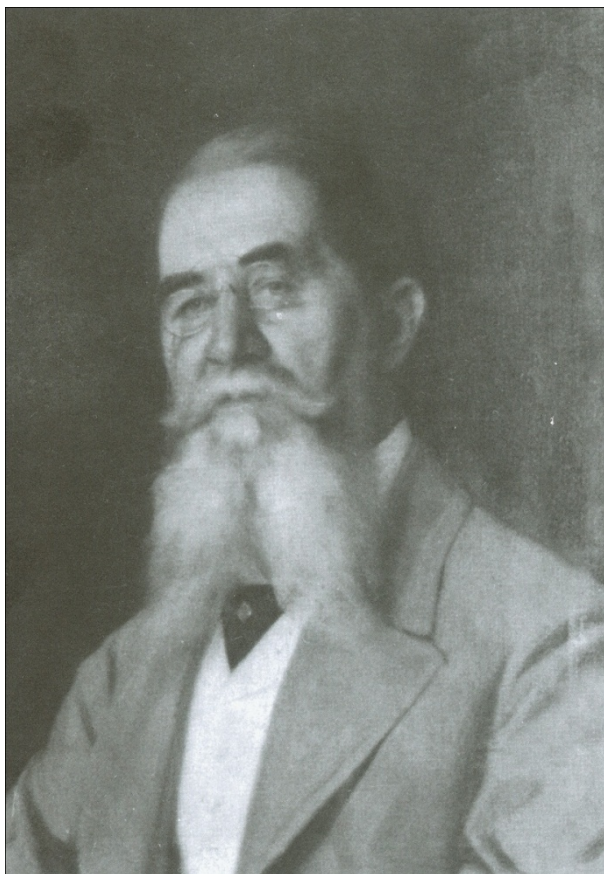
(Сремска Митровица, 12. 10. 1847 - Београд 11. 9. 1940.)

Сажетак: У историји српске медицине Милан Јовановић Батут заузима посебно место. Пионирском делатношћу на пољу здравственог просвећивања свог народа, развоју медицинске науке у својој држави дао је немерљив допринос. Његово име представља синоним за оснивање Медицинског факултета, чији је био и први декан. Творац је Закона о Универзитету, а посебне заслуге припадају му и у организовању здравствене службе у младој српској држави.

Кључне речи: Милан Јовановић Батут, медицина, Институт Батут, Архив Србије, Медицински факултет.

Доктор медицине, професор универзитета, здравствени просветитељ Милан Јовановић - Батут рођен је у угледној трговачкој породици у којој је туберкулоза од једанаесторо деце однела шесторо. У младости је и сам оболео од ове болести, али је успео да се излечи. Иако нежног здравља, ипак је доживео дубоку старост захваљујући у првом реду строгом, хигијенском начину живота који је водио.

Батут је одрастао у патријархалној средини, однегованој на традиционалним принципима породичног живота, чија су се начела дубоко урезала не само у његов приватни живот, већ и у поље целокупне професионалне делатности.

Портрет Милана Јовановића Батута који је насликао његов пријатељ Урош Предић, Уље на платну, 1917.

Често је говорио како му је родитељски дом на пут живота дао неколико драгоцених сапутника - ред и рад, дисциплину тела и душе, истрајност и родољубље. Не напуштајући принципе установљене у раној младости, Батут је свој животни и радни век посветио српској држави, медицини и науци.

Припремио је чврсто тло за развој здравствене струке у својој земљи, познавао је свој народ, саосећао је са његовим страдањем у тешким болестима чији му узроци нису били страни. Његов рад био је многострук, свестран и обилан.

Детињство и рану младост провео је у родном граду Сремској Митровици, где је завршио и основну школу. Гимназијске дане провео је у Војводини, у Панчеву и Сремским Карловцима, а матурирао је у Осијеку 1867. године. Медицину је студирао и завршио у Бечу.

Лекарску праксу је започео у Сомбору (1878-1880), где је покренуо лист “Здравље”, са хигијенско- просветитељским садржајем, уређивао га и био главни сарадник. У сомборском периоду свог јавног рада објавио је седам бројева овога листа, а његово издавање наставио је касније на Цетињу.

Више од пола века Батут се интензивно бавио здравственим просвећивањем народа. Као један од наших првих школованих стручњака за хигијену, учествовао је код израде већине здравствених закона Србије и Југославије. Истицао је, међутим, да се хигијена не може спровести само законима – њу мора народ да схвати и прихвати. Овај велики лекар и хуманиста објавио је неколико стотина чланака и више од 50 књига и брошура, у којима је писао о одгоју деце, алкохолизму, заразним болестима...

Сматра се да радови Милана Јовановића – Батуца спадају у највише домете наше здравствено - образовне литературе. Нарочито је значајан његов допринос у прикупљању грађе за медицинску терминологију. Посветио се студиозном проучавању и упознавању народног живота. Дугогодишњи рад на Медицинском речнику, за који је вредно сакупио термине и не слутећи да ће постати његово животно дело, резултирао је прикупљеном грађом која садржи више од 26.000 речи.

За његово име везује се оснивање Медицинског факултета у Београду (1919), био је први председник Југословенског лекарског друштва и почасни доктор неколико универзитета.

У Батутову кућу је залазио велики број наших виђенијих људи од науке, пера, културе и уметности. Ту су били: Јован Цвијић, Јован Скерлић, браћа Поповићи, Слободан

Јовановић, Лаза Костић, Љуба Јовановић, Урош Предић, Змај Јован Јовановић, Симо Матавуљ, Јован Пачу, патријарси Георгије и Димитрије, инжињер Бикар и многе друге личности.

Милан Јовановић Батут (седи слева) и Лаза Костић (седи здесна) са колегама медицинарима у Бечу, 1872. године.

У политичком животу Батут се држао изван партија. Може се рећи: и изван и изнад партија. Био му је чак нуђен и министарски положај, ако се упише у партију, али је он то одбио. Тај његов став у јавном животу био је адекватан његовом карактеру. Батут се држао увек достојанствено и ауторитативно, господски.

Независност духа и широких, европских погледа, строг према себи и својим сарадницима, напасве радан, бескомпромисан и борбен до праве мере, Батут се у пуном смислу те речи у својој области рада сврстава у ред великана наше културне историје.

Писану делатност Батут је започео још у студентским данима расправом о Рокитанском, свом чувеном професору патологије у Бечу. Годину дана пре дипломирања, 1877, Матица српска издала је његово дело “Здравље и напредак наше деце”, које је и награђено. Уследиле су написане књиге: Муж и жена, Лекарске поуке народу, Буквица здравља, Буквица болести, Недеља и празници, Пијанство, Наше дневне погрешке око здравља, Трудна жена, Породиља, Дете у првој години живота, Јектика, Лекарске поуке младежи и родитељима, Мати и дете, Медицински факултет у Србији.

Његова дела превођена су на чешки и бугарски језик. Био је полиглот - као немачки ђак одлично је говорио овај језик, на коме је писао стручне књиге и са кога је и преводио, а познавао је и неколико других страних језика.

Први је у Србији извршио бактериолошка испитивања ваздуха, воде и земљишта. Бавећи се хигијеном и сузбијањем туберкулозе, која је немилосрдно носила животе, указивао је на лоше стање исхране у свом народу.

Средином 1880. године, на позив кнеза Николе, Милан Јовановић Батут отишао је у Црну Гору, где је требало да уреди тамошњу здравствену службу. На Цетињу је радио као главни лекар и начелник санитетског одељења.

Обишао је целу Црну Гору и извршио преглед све школске деце, а успео је и да се часопис “Здравље” штампа на Цетињу.

Залагањем начелника санитета министарства унутрашњих дела, др Владана Ђорђевића, Батут је добио стипендију српске владе за стручно усавршавање у иностранству из области превентивне медицине, првенствено хигијене и

бактериологије. Осамдесете године деветнаестог века биле су време препорода медицинске науке.

Успеси Макса фон Петенкофера у Минхену, Роберта Коха у Берлину, Луја Пастера у Паризу, као и Франсиса Галтона у Лондону изазивали су живе реакције и у домаћој средини, а проницљив дух Владана Ђорђевића, разумевајући огроман значај ових тековина на пољу унапређења народног здравља, омогућио је младом Батуту да своја знања прошири на самом извору- у лабораторијама оснивача превентивне медицине и најновијих праваца медицинске науке, непосредно после великих открића.

Године 1890. од 9. до 29. новембра, по налогу српске владе Батут је боравио у Берлину и Хамбургу ради изучавања Кохова начина против туберкулозе. Извештај који је потом поднео врло рељефно оцртава његове погледе, стил рада и схватања којих се чврсто држао у интересу доброг здравственог стања народа.

На почетку опширног извештаја Батут говори о првим корацима које је чинио да што пре дође до професора Коха и прилика, где је могао проучавати његов начин лечења туберкулозе...

Др Батут са захвалношћу констатује да га је професор Кох лично као свог некадашњег ученика, а још више као изасланика Краљевске владе одликовао већ тиме што га је тако рећи изузетно брзо примио и радио са њим.

Такав пријем код славног научника је силно охрабрио Батута и дао му вољу да се потпуно преда задатку. Осим тога, за општу ствар и за Батута важније је било што је њему баш личним посредовањем професора Роберта Коха омогућено да изучи његов метод и средства која су примењивана у центрима за лечење од туберкулозе у Берлину и у Хамбургу.

За време тронедељног боравка у Берлину, Батут је непрестано похађао клинике, болнице, амбулаторије и приватне санаторијуме, (где год се та Кохова метода примењивала). Као велики присталица и следбеник Кохових

научних достигнућа, у изношењу резултата до којих је дошао за време свог студијског боравка у Берлину и Хамбургу, Батут речито и безрезервно заступа идеје и практичне кораке свога професора. Зна се да су сви облици туберкулозе плућа, коже, костију, жлезда биле до појаве лека професора Коха неизлечиве болести.

У Берлину и Хамбургу, како то Батут описује, болесници које је посматрао у клиникама, после методичне примене Коховог начина, показивали су за сразмерно кратко време „невиђене“ терапеутске резултате, особито у случајевима када се болест налазила у првом стадијуму, и за које Кох обећава успех.

Батут је био веома задовољан што му је у Верлину обећано да ће Кохов препарат редовно добијати. Он је био мишљења да препарат заслужује највећу пажњу и да су то разлози, због којих он предлаже, да се ово средство иако је тајно пусти у употребу.

Да би коришћење Коховог препарата у Србији било што поузданије и целисходније, Батут је стручној служби Министарства унутрашњих дела предложио и тражио услове под којим ће он прихвати да лечи оболеле од туберкулозе.

Осим првог извештаја којим је уверио надлежне у исправност подухвата, од не мањег историјског значаја је Батутов извештај Врховној санитетској државној управи о резултатима које је постигао и тешкоћама на које је наишао примењујући Кохов метод. У том извештају на почетку стоји:

„Данас се навршава месец дана, како је у државној болници отпочето лечење туберкулозних болесника Коховим средством. Од тога доба примљено је 30 таквих болесника са разним облицима туберкулозе и учињено на њима преко 100 убризгавања. Према времену и броју болесника, могли би се, дакле, већ ишчекивати позитивни резултати, и да већ сада, бар у главном формулишемо наше мњење о вредности тога лека.

На жалост, одмах Батут додаје, ја то још не могу учинити. Шта више, мислим да неће бити могуће све дотле, док се убризгавање Кохове лимфе не буде вршило уз све оне друге захтеве, што их је Кох поставио као преко нужне за успех његовог метода. Тек методичка примена и тачна употреба тога средства може дати резултате, на које се савестан лекар сме ослонити, а тога у нас до сада није било.“¹

Услови од којих зависи успех јесу: више места и засебних просторија, већи број лекара, потпунији простор за посматрање, нарочита снажна дијета.

Батут је био незадовољан током лечења болесника, односно условима у којима су болесници лечени. Он тврди да код већине болесника Кохов начин лечења управо није дошао до излечења, иако су убризгавани због лоших услова лечења.

Сматрам за своју свету дужност, изјављује Батут, да још једном скренем пажњу и још једном наглашавам, да је Кохов проналазак од еминентне важности не само за научну и практичну медицину, него за једну од најважнијих грана државне управе, за старање око напретка најпоузданијег државног капитала, најузвишеније државне ризнице а то је снага здравља држављана. То наглашавам тим пре већим разлогом што се у нас та болест (у свим својим облицима) већ тако одомаћила, да прети самом нашем опстанку.

„Ако дакле господин министар не мисли или не може тај посао према овим начелима уредити, онда ја покорно молим, да ме реши од дужности и сваке даље одговорности.“²

Значајан период лекарске праксе Милан Јовановић Батут посветио је упознавању живота и обичаја свога народа. Као лекар, професор и бактериолог, како је за себе говорио, социјални биолог, пажљиво је пратио и детаљно проучавао

¹ Владимир Грујић. Милан Јовановић Батут и сузбијање туберкулозе у Београду. Медицинска ревија, 1977.

² Владимир Грујић. Милан Јовановић Батут и сузбијање туберкулозе у Београду. Медицинска ревија, 1977.

како се у породици, школи и друштву телесно чува и негује, образује и васпитава подмладак српског друштва.

Помно је бележио и проучавао различите промене у развоју деце, али и тежак живот српског сељака. Радни век посветио је бризи о њиховом здрављу. Био је стручан и професионалан у критици, а благ у саветима. Један је од најплодотворнијих писаца у здравственој делатности.

Своја дела започињао је пажљиво одабраним мислима угледних европских лекара, српских просветитеља, народним умотворинама, стиховима народних песама или цитатима из Светог писма. Први је разумео да су народне песме, приповетке и пословице најделотворније средство којим се у народу може ширити поука о здрављу. Попут искусног филозофа, употребио је древну културу свога народа као темељ у развоју његове здравствене цивилизације.

Написао је 57 књига и брошура, а чланака на стотине.

У својој дугогодишњој каријери Батут је био на водећим положајима најзначајнијих државних институција. Многе од њих задужио је самим оснивањем. Био је председник Српског лекарског друштва, Оснивач и председник Југословенског лекарског друштва и Друштва за чување народног здравља, Председник и вишедеценијски члан Главног санитетског савета, члан Централног статистичког одбора.

Такође, био је и председник Сталне епидемијске комисије, као и члан сталног Бањског одбора при Министарству социјалне политике и народног здравља. Припадају му велике заслуге за оснивање Министарства народног здравља Краљевине Југославије. Био је члан Етнографског одбора Српске краљевске академије.

Министарство просвете и црквених дела именовало га је за председника комисије за полагање професорских испита, вршио је и рецензије већег броја уџбеника. Био је уредник Српског архива за целокупно лекарство.

Оснивач је и Друштва за народно здравље у Загребу, где је такође одржао бројна предавања. За велике доприносе у професионалној делатности Батут је добио четири почасна доктората: (бечког, прашког, београдског и загребачког универзитета), који се додељује врло ретко.

Активно је радио у нашим лекарским удружењима. Када је било оформљено југословенско лекарско друштво, три године је био председник: прве године као кандидат Срба, друге Хрвата, а треће као кандидат Словенаца.

Заслужан је за организовање санитарске службе у Србији до Првог светског рата и Краљевини Југославији.

За изузетан научни допринос на пољу светске и националне делатности на свечаном уручењу почасног доктората прашког универзитета Милану Јовановићу Батуту учињен је преседан. Том приликом, како би сам чин уручења доктората био изведен по протоколу, почасне инсигније Карловог универзитета донете су у Београд. Овакав изузетак, којим је обележена свечана церемонија проглашења, представљао је велико признање на само Милану Јовановићу Батуту, већ, захваљујући његовом раду, и целокупном српском народу.

Одликован је највишим знамењима: орденом Св. Саве I реда, орденом Белог орла III и V реда, француским орденом Легије части и чешким орденом Белог лава. Такође и крстом милосрђа, а за заслуге указане друштву, рањеницима и болесницима у балканским ратовима Српско друштво Црвеног крста одликовало је Сребрном медаљом и Милана Јовановића Батута и његову жену Бету Јовановић Батут.

У фонду библиотеке “Глигорије Возаровић” налази се 7 наслова књига од Др Милана Јовановића – Батута које су једним делом биле извор информација за ову презентацију:

Књига о здрављу је израђена у Немачком Царском Здравственом Заводу а српско издање је приредио Др Милан Јовановић Батут. Књигу су писали најодабранији стручњаци у Немачкој: управитељ и чланови Немачког Царског Завода за чување и неговање народнога здравља. Као znalци скупили су све из струке, што је наука до тада

доиста урадила, а што треба да зна свако ко хоће да одржи своје здравље и свој живот.

Књига је доживела велики успех и за две године је у Немачкој било већ штампано 7. издање. Поред таквог успеха почела је убрзо да се преводи и на друге језике. С тога је и Српска Књижевна задруга одлучила, да тако изврсно и признато дело пружи и својој публици.

У предговору овог издања пише: “Ако је икоме у свету потребна поука о чувању и неговању здравља- потребна је баш српском народу свих крајева. Он, додуше, јесте од природе бистар и разборит, те умногоме зрело суди, али је за чудо баш у питањима о животу и здрављу некако безазлен и неук, шта више лаковеран, неразложен, па стога и назадан. Баш у тим, тако важним, питањима огрезао је у незнању, празноверици, нехату и неразложним обичајима тако, да га то усред лепих и богатих крајева баш сатире.”³

„Здравље“ је лист који је почео излазити 1905. године и штампао се месечно. Главни уредник а и сарадник који је писао текстове је Др Милан Јовановић- Батут.

У листу има врло различитих тема од Борбе против туберкулозе (у народу познате болести као јектика), Борба против пијанства, Радничко здравље, Здравље у војсци, Нега болесника, Веровање, Гатање, Лечење. Посебан део листа чине чланци под називом Слике из здравственог живота нашег народа, Здравље и болест у причи, Изреке и пословице о здрављу итд.

У 4. броју листа Здравље Др Милан Јовановић- Батут је написао један текст под називом „Једно издашно легло јектике“ (туберкулозе) у којем он пише о туберкулози у Београду од 1901- 1907. године.

„Београд је већ одвајкада европска знаменитост са више страна. По гдекада баш и са својих мана. Тако је нпр. Београд чувен и стога, што у њему има много јектике или туберкулозе, која му становнике немилице коси. У томе је

³ Милан Јовановић Батут, Књига о здрављу, 1896

тако далеко дотерао, да управо предњачи свим европским варошима. И највеће и најгушће насељене престонице-Лондон, Париз и Берлин с те стране далеко заостају иза наше главне вароши, и ако она није тако густо насељена. Шта више: Београд је по смртности од туберкулозе претекао и оне вароши, које су већ одавна на гласу, да им становништво необично много умире од јектике (као што су Мадрид, Беч, Пешта, Варшава). То ће нам најбоље потврдити упоредна статистика. Она нам показује ове размере у смртности од туберкулозе. Док у целој Европи од те болести просечно умире сваки седми, а у великим европским варошима просечно сваки пети, дотле она у Београду сатре сваког трећег оболелог.⁴

Ево како је то изгледало када се представи у бројкама.

У Београду је умрло:

	свега	само од туберкулозе
Године 1901	1699	624 (36,7 %)
Године 1902	1809	646 (39,0 %)
Године 1903	1866	633 (39,2 %)
Године 1904	1814	645 (35,55 %)
Године 1905	2022	760 (37,5 %)
Године 1906	2065	720 (34,9 %)
Године 1907	2119	699 (32,4 %)
Просечно од 1901- 1907		697 (36,55 %)

Ово су ужасни подаци. Према њима „неизбежна“ је судбина сваког трећег Београђанина, да умре од туберкулозе, не рачунајући ту и оне, који се од те болести у Београду разболе, али умру негде ван Београда.

⁴ Милан Јовановић Батут, Здравље, 1909

Доктор Батут против надрилекарства је публикација која је штампана 2006. године у издању Политике, а написао је Васа Павковић који је са писањем књиге завршио у 98 години живота.

У предговору књиге Павковић за Батута пише:

„Вршњак сам века који се убрзо ближи свом концу, то би било све што могу рећи о себи. И додати, вас ради, да сам био пријатељ доктора Батута и да сам вероватно последњи човек који га се у овом доцканом часу живо присећа. Др Батут ми је био пријатељ, старији колега и учитељ, који се одликовао лепотом стила писања и познавањем народног језика свих српских крајева, у чему му није било премца.”⁵

Истакнути хигијеничар, компетентан не само да расправља већ и да практично приступа решавању, здравствених проблема, Батут је био крајем прошлог и у првим деценијама овог столећа најпозванији лекар да Србију заступа на међународним скуповима односно научним конгресима на којима су разматрана разна питања из области медицинских наука. Још више, њему су као великом стручњаку и зналцу страних језика поверавани задаци од чијег је испуњења зависио напредак санитетске службе у земљи.

Текстуална грађа и фотографије за изложбу и програм који је приређен у Библиотеци „ Глигорије Возаровић“ добијени су из личног фонда Милана Јовановића Батута који се налази у Архиву Србије.

Највећим делом фонд Милана Јовановића Батута садржи документа његове професионалне делатности: оригиналне рукописе, преводе, реферате, чланке и расправе, честитке поводом промоције за почасног доктора и многа друга документа.

Архивска грађа личног фонда Милана Јовановића Батута примљена је у Државни архив у два наврата. Највећим

⁵ Васа Павковић, Доктор Батут против надрилекарства, 2006

делом Фонд је откупљен 1962. године од др Љубомира Недељковића, унука Милана Јовановића Батута, а септембра 2008. године Бранислава Арсенијевић из Сремских Карловаца, праунука Милана Јовановића Батута, поклонила је Архиву Србије преостали део његове заоставштине.

Познати Митровчанин, умро је 11. септембра 1940. године у Београду, где данас Завод за заштиту здравља Србије носи његово име.

Последње три године живота провео је у изнајмљеном стану, вредно пишући на тераси дворишне куће у Господар Јовановој улици бр. 49 у Београду.

Био је предмет дивљења европског света, и изван своје струке. Марљив рад неговао је до последњих дана живота.

Митровчани могу да буду поносни што се једна таква фигура родила и провела најраније дане своје младости у њиховом граду.

Извори и литература:

1. Душан Познановић, Други у аутобиографији, Сремска Митровица, 1998.
2. Група аутора, Знамените личности Срема, Сремска Митровица, 2003.
3. Медицинска ревија, Чланак о Милану Јовановићу Батуту, Београд, 1977.
4. Васа Павковић, Доктор Батут против надрилекарства, Народна књига, 2006.
5. Лични фонд Милана Јовановића Батута, Београд, Архив Србије,
6. Књига о здрављу, Милан Јовановић Батут, Београд, 1896.

Abstract: In the history of the Serbian Medicine, Milan Jovanovic Batut takes a special place. Pioneering activity on the field of the health education of his people, development of medicine in his country, he gave an invaluable contribution. His name is a synonym for the establishment of the Faculty of Medicine, where he was his first dean. He is the creator of the University Law, and the special credit goes to organizing medical service in the young Serbian state.

Key words: Milan Jovanovic Batut, Medicine, Institute Batut, Archive of Serbia, Faculty of Medicine.